

Desindustrialisatie: ja, maar...

Sleuwaegen, L., De Backer, K., Steurs, G., Peeters, A., Reymen, D., Devisscher S. (2000), Desindustrialisatie in Vlaanderen en de implicaties op de arbeidsmarkt, K.U. Leuven – IDEA Consult, 244 p.

Het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid loopt al enkele decennia terug en toch is het volume van industriële producten dat we produceren en consumeren nu groter dan ooit. In dit onderzoek wordt het fenomeen van de desindustrialisatie ontleed en in de juiste context geplaatst.¹

Daartoe wordt vooreerst de desindustrialisatie in Vlaanderen statistisch in kaart gebracht en dit vanuit verschillende invalshoeken. Vervolgens wordt dieper ingegaan op de verklaringen voor het desindustrialisatieproces. Het desindustrialisatie debat lijkt ons evenwel achterhaald. Er dient zich immers een 'nieuw' debat aan, namelijk met betrekking tot de evolutie naar een netwerkeconomie en de implicaties hiervan op de arbeidsmarkt. De overgang van een post-industriële economie naar een netwerkeconomie en de impact daarvan op o.a. de arbeidsorganisatie en de arbeidsvoorwaarden, komen daarom eveneens aan bod.

Desindustrialisatie in perspectief²

Sinds het hoogtepunt van de industriële tewerkstelling in 1974 gingen in Vlaanderen bijna één op drie jobs in de secundaire sector verloren.³ Het aandeel van de secundaire sector in de totale werkgelegenheid liep in die periode terug van bijna 45% tot 30%. In 1998 lijkt aan de industriële arbeidsuitstoot een einde te zijn gekomen. In 1997 en in 1998 waren immers ongeveer evenveel personen tewerkgesteld in de industrie (zie Figuur 1).

De globale tewerkstelling is in Vlaanderen over de beschouwde periode evenwel toegenomen dankzij

het groeiende aantal arbeidsplaatsen in de tertiaire sector. Van 1953 tot 1998 verdubbelde het aantal arbeidsplaatsen in de dienstensector, waardoor het aandeel van de tertiaire tewerkstelling in de totale werkgelegenheid in deze periode steeg van 43,6% tot 67,8%.

Ook bij onze belangrijkste handelspartners, (West-)Duitsland, Frankrijk en Nederland, nam in de periode 1960-1997 de totale werkgelegenheid toe dankzij de groei van het aantal jobs in de dienstensector. In de secundaire sector gingen er in al deze landen jobs verloren. In de VS en Japan daarentegen wordt de totale werkgelegenheidsgroei in deze periode ook gedreven door een groei van de industriële werkgelegenheid.

Binnen de secundaire sector gingen de meeste jobs in de periode 1986-1998 verloren in de *kledingindustrie*, de *textielindustrie*, de *metallurgie* en de *bout- en meubelindustrie*. In de *auto-industrie*, de *metaalnijverheid* en de *bouw* kwam er dan weer een belangrijke hoeveelheid banen bij. Binnen de tertiaire sector laat de *informaticasector* het hoogste groeipercentage noteren. In absolute termen was de groei van het aantal personen werkzaam in de sector '*overige zakelijke dienstverlening*' en in de '*gezondheidszorg en de maatschappelijke dienstverlening*' evenwel veel groter.

Desindustrialisatie economisch verklaard

De desindustrialisatie in België wordt, meer dan in andere landen, verklaard door de sterke *productiviteitsgroei* in de industrie in vergelijking met die in de diensten.⁴ Structurele kenmerken van de Belgische economie liggen aan de basis hiervan: het open karakter van de Belgische economie verplichtte ondernemingen de productiviteit op te drijven als reactie op de hoge en stijgende loonkosten, o.a. door grootschalige automatiseringen. De buitenlandse ondernemingen, talrijk aanwezig in België, hebben in toenemende mate de minst productieve activiteiten gedelocaliseerd. Het resultaat is een competitieve Belgische industrie op wereldvlak, gekenmerkt door een sterk kapitaalintensief karakter en een hoge productiviteit.

De afbouw van de industriële werkgelegenheid was in de periode 1990-1995 inderdaad sterk geconcentreerd in de groep van *buitenlandse vestigingen* in België. Bij de Belgische industriële ondernemingen gingen er in die periode als resultaat van toe- en uittreding, groei en inkrimping netto bijna 7 000 jobs verloren. Bij de buitenlandse industriële ondernemingen was dit nettoverlies gelijk aan bijna 45 000 jobs. Ook indien rekening wordt gehouden met het feit dat multinationals gemiddeld groter zijn, blijft de graad van jobdestructie in

deze periode binnen de buitenlandse multinationals in België hoog.

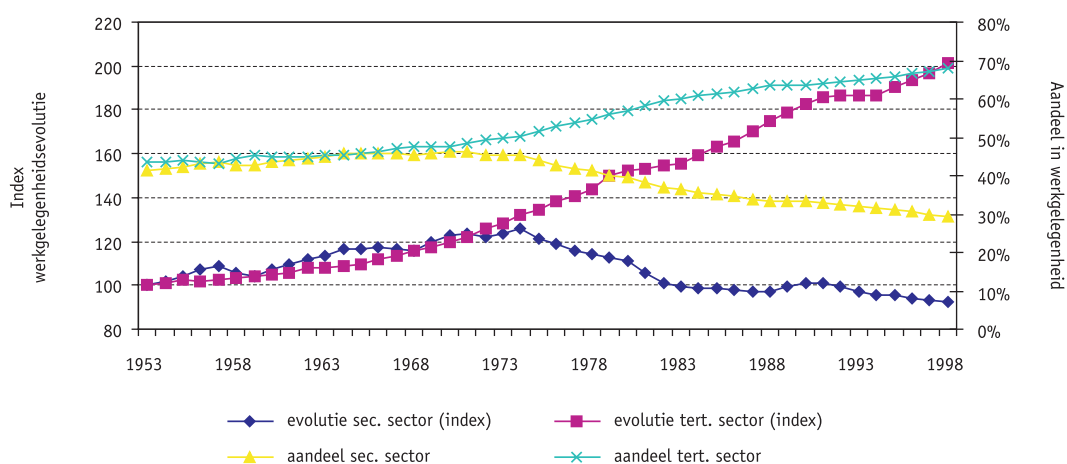
In beperktere mate hebben ook *vraagfactoren* (zoals het verschil in inkomenselasticiteit en bepaalde demografische evoluties) via een stijging van de vraag naar diensten het belang van de industrie in de totale werkgelegenheid doen afnemen.

Desindustrialisatie wordt ook dikwijls in verband gebracht met globalisering en de toenemende internationale handel. Meer in het bijzonder wordt de sterke groei van de zogenaamde *Noord-Zuidhandel* vaak naar voor geschoven als belangrijke factor in de desindustrialisatie van geïndustrialiseerde landen. Voor België geldt dat de stijgende importconcurrentie een licht negatief effect had op de vraag naar arbeid in de Belgische industrie in de periode 1978-1994. De export steeg evenwel veel sterker waardoor internationale handel een positief netto-effect had op de industriële werkgelegenheid.

Desindustrialisatie: een statistisch fenomeen?

Ondernemingen concentreren zich steeds meer op hun kernactiviteiten en besteden andere activiteiten steeds meer uit. Wanneer industriële onderne-

Figuur 1.
Evolutie van de werkgelegenheid in de secundaire en tertiaire sector

Bron: Federaal Planbureau en MTA (Bewerking Idea Consult)

mingen hun *dienstenactiviteiten uitbesteden*, resulteert dit in een verschuiving van de werkgelegenheid van de industrie naar de dienstensector. Het belang van deze 'statistische' verschuiving kan evenwel moeilijk in kaart worden gebracht met de beschikbare gegevens. Wel kan op basis van de stijgende verhouding van de balanspost 'diensten en andere goederen', gedeeld door de omzet, worden geconcludeerd dat industriële ondernemingen relatief meer beroep gedaan hebben op uitbestede diensten. Het directe effect van deze uitbesteding op de industriële werkgelegenheid kan uit deze cijfers evenwel niet afgeleid worden.

Een andere statistische vertekening is de groei in de sub-sector 'overige zakelijke dienstverlening'; die vooral gedreven wordt door de toename van de *uitzendarbeid*. Uitzendkrachten worden evenwel ook in de industrie tewerkgesteld. Cijfers van UPEDI met betrekking tot de verdeling van de uitzendkrachten volgens paritair comité laten toe een raming te maken van deze statistische vertekening. Een voorzichtige raming leert dat 1/3de van de ruim 32 000 jobs die in de periode 1993-1998 verloren gingen in de industrie, wordt goedge maakt door de toename van de uitzendarbeid in de industrie.

De evolutie naar een netwerkeconomie

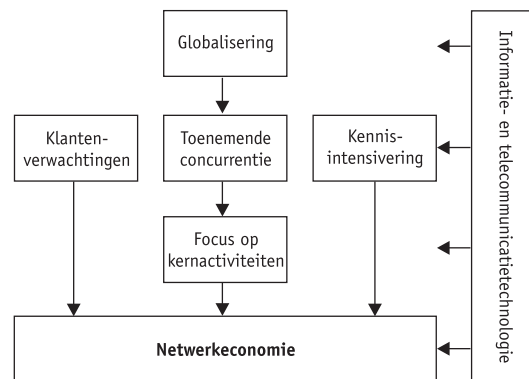
In het debat over de desindustrialisatie en het relatief belang van industrie en diensten, wordt uitgegaan van een strikt *onderscheid tussen de industrie en de diensten*. De relevantie van dit onderscheid moet evenwel in vraag worden gesteld. Zo worden industriële producten steeds meer immaterieel. Hetzelfde geldt ook voor de investeringen in de industrie. Omgekeerd kunnen sommige diensten tegenwoordig wél worden bewaard en verhandeld, in tegenstelling tot vroeger, en wordt er bij het voortbrengen van diensten ook steeds meer gebruik gemaakt van industriële processen.

Het onderscheid tussen industrie en diensten vertraagt verder in de evolutie naar een *netwerkeconomie*. De netwerkeconomie beschouwen we als de resultante van drie drijvende factoren (zie Figuur 2). Vooreerst is er de globalisering van de economie en in het bijzonder de *mondialisering* van de

concurrentieverhoudingen, die de concurrentiële druk op de ondernemingen verhoogt. Deze toename van de concurrentie dwingt de ondernemingen zich te concentreren op hun kernactiviteiten om zo hun kosten (verder) te drukken. De ondernemingen zoeken daarom steeds vaker toeleveranciers om bepaalde delen van hun activiteiten voor hen te ontwikkelen of uit te voeren.

Figuur 2.

De netwerkeconomie: een conceptueel kader

Bron: IDEA Consult

Een tweede drijvende kracht is de *kennisintensivering* van de economie. Kennis is de belangrijkste productiefactor geworden, dit in tegenstelling tot de industriële maatschappij waarin de productiefactor kapitaal primordiaal was. De ontwikkeling van kennis gaat evenwel gepaard met hoge kosten en risico's. Tegelijk veroudert deze kennis steeds sneller waardoor ook de levensduur van de producten verkort. Ook deze factoren dwingen de bedrijven tot samenwerking met andere bedrijven en onderzoekscentra.

Een derde drijvende kracht houdt verband met de *verwachtingen van de klanten*. Klanten kopen niet langer gestandaardiseerde producten en diensten maar verwachten een geïndividualiseerd product op maat van hun eigen behoeften en een totaaloplossing voor hun problemen. Om deze oplossingen te kunnen bieden moeten ondernemingen samenwerken met andere.

De informatie- en communicatietechnologie speelt bij de ontwikkeling van elk van deze drijvende krachten een belangrijke rol als facilitator. Zo ver-

groot ICT bijvoorbeeld de mogelijkheden om de productie in steeds kleinere series te vervaardigen en te decentraliseren.

Op zoek naar illustraties van de netwerkeconomie komt men gemakkelijk bij de *automobielsector* terecht. Vermoedelijk zal ook in andere sectoren met producten die modulair zijn samengesteld, zoals in de machinebouw, de elektromechanische industrie en de elektronica-industrie, de netwerkeconomie eveneens doorbreken. Het in kaart brengen van de netwerkeconomie en de betrokkenheid van Vlaanderen vergt evenwel nog verder onderzoek.

Werken in de netwerkeconomie

Veranderingen in de omgeving van organisaties vereisen *nieuwe arbeidsorganisatiestructuren* en -concepten. Zo is in de netwerkeconomie de strakke en hiërarchische organisatievorm van het Taylorisme niet langer bruikbaar omdat de voorwaarden voor het goed functioneren ervan niet langer vervuld zijn. Dit komt onder meer door de behoefte aan maatwerk, de omgeving die dynamisch en onzeker is en de steeds vagere grenzen aan een organisatie. Het nieuwe organisatie-model wordt gekenmerkt door vlakke organisaties, werken in teamverband en personele flexibiliteit.

Voor al dit laatste kenmerk verdient in het kader van de ontwikkeling naar een netwerkeconomie veel aandacht. Zo maakt het *flexibiliseren van werktijden* en werkpatronen het voor de werkgever mogelijk het arbeidsvolume aan te passen in functie van specifieke noden van het productiesysteem. Uit het beschikbare cijfermateriaal blijkt evenwel geen structurele stijging van flexibele werkuren en -patronen, althans niet sinds 1992. Wel is het aandeel deeltijds werkenden sterk toegenomen, alsook het aantal mensen dat aan de slag is met een uitzend- of tijdelijk contract. Globaal gesproken hebben de ondernemingen in Vlaanderen nog maar in beperkte mate afstand gedaan van het klassieke arbeidsorganisatiemodel. Dit stemt over-

een met de conclusies van eerder onderzoek waarin werd aangetoond dat de arbeidsorganisatie zich maar traag aanpast aan wijzigingen in de (productie-)omgeving.⁵

Tenslotte is in de netwerkeconomie, waarin nieuwe functies ontstaan maar anderen verdwijnen, een brede, *flexibele inzetbaarheid* belangrijk om zeker te zijn van het levenslang behoud van een arbeidsplaats. De noodzaak om te investeren in opleiding versus het streven naar flexibiliteit plaatst de ondernemingen evenwel voor een dilemma. Immers, de opleidingen die erop gericht zijn de inzetbaarheid van hun werknemers te verhogen, maken het voor de werknemer tegelijk ook gemakkelijker om over te stappen naar een andere werkgever.

Geert Steurs
Anneleen Peeters
IDEA Consult

Noten

1. Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van minister Landuyt, Vlaams minister van Werkgelegenheid en Toerisme, in het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma.
2. Het begrip desindustrialisatie kan op verschillende manieren worden ingevuld. In het rapport wordt de klemtoon gelegd op het afnemend belang van de industrie inzake werkgelegenheid.
3. Tot de secundaire sector behoren de sectoren energie, de be- en verwerkende nijverheid en de bouw. In een 'enger' definitie van de industrie worden de energie- en bouwsector buiten beschouwing gelaten.
4. Omwille van een gebrek aan data op Vlaams niveau, diende de analyse soms op het niveau van België te gebeuren.
5. Zie bijvoorbeeld Sels, L. (1996), *New production concepts in the machine tool industry*, Onderzoeksrapport Departement Toegepaste Economische Wetenschappen, KU Leuven, of Van Hootegem, G. (2000), *De draaglijke traagheid van het management: tendensen in het productie- en personeelsbeleid*, HIVA.